

Elfojtások, egy hasonmás megjelenésétől való félelem, a tükör(kép)től, sötét éntől való rettegés, bűnbakkeresés, önvád kíséri végig Contameur Bűntényvariációk-hajókültre című regényét. De vajon áldozatok vagy bűnösök a szövegben felbukkanó sorsok? Próbáljunk meg néhány figurára fényfoslányokat vetíteni.

A történet alapjául egy kettős gyilkosság (Vagy nevezzük inkább egyszerűen csak kettős halálesetnek? Melyik bír nagyobb hatással...?) szolgál – a Fontange házaspáré: Fabienne és Eric –, melynek kapcsán nem az igazság kiderülése válik fontossá, hanem a bűnbak keresése, megtalálása, felkoncolása, esetleg a gyanú elhárítása. Ez a motívum nagyon régi forrásokra vezethető vissza, gondoljunk csak az ószövegségi bűnbeesés történetére és Ádámról, aki a feleségét jelöli meg bűnösnek Isten parancsának megszegéséért, míg a nő a kígyóra hárítaná a felelősséget.

A helyszín Brest, Franciaország egy nem is oly kicsi városa, ahol ritkán tör ki tömeghisztéria, és ahol a lakók élete nehezen mozdítható ki a megszokott, monoton körforgásból. Már a színhely is jelzi, hogy egy ekkora városban az egyszerű emberi sorsok mennyire nem fontosak. Függetlenül attól, mi történik velük, a hely hangulata nem változik, minden marad a régiben. A települést némi iróniával festi le a szöveg: amikor Maudot kéri a rendőrségen, próbálja meg költözésre bírni Jefet, ő hallani sem akar róla, mert: „túlságosan szerette ezt az ő semmiből teremtett városát, ahol se fa, se búzatábla semerre, ezt a téglából-kőből újraépült, vén kamasz gyűrött arcát viselő, szomorú várost”.

A kettős gyilkosság történetében teljesen mindegy, mi történt, hogyan történt, mikor történt, az igazságos/-talan államgépezetnek adnia kell minderre egy elfogadható megoldást. A rendőrségi brutalitás, mindennemű empátia illetve bármiféle megbánás hiánya arra vonatkozólag, ha valamiben vétettek, mind-mind a rendszerbe, valamint annak minden körülmények között helytálló igazába való beleegyezést jelenti. Az egyes emberek nem vonhatók felelősségre saját tetteikért, ennek a gépezetnek a hatása alatt szinte robotként működnek – Müller (a rendszer hibájából tönkrement életéért áll bosszút mindig, mindenhol és bárkin, akivel csak dolga akad) és Lecoin (arra képezték ki, hogy kegyetlenkedjen) Pereira kihallgatásakor, a két mans-i rendőr a csavargó megverésekor még Jef első munkáséveiben, Jean úr kegyetlenkedései (a jól bevált „természetes módszereket” alkalmazzák) stb.

Próbáljunk meg sorra venni ezeket az ártatlan-bűnös sorsokat. Bodart idősebb nyomozó, aki aranyérproblémákkal, tüdőbántalmakkal és szívelégtelenséggel küzd. Folyton fájdalmai vannak, rosszul öltöztött, megjelenését elhanyagolja, teljesen elhízott, mindig borotvátlan, az őrsön Nagy Fütynék csúfolják a háta mögött. „Ötvenkét éves volt, száz kiló hajjat cipelt, végbélbántalmakkal és egy nagyon csinos feleséggel verte meg az ég. (...) Bodart több éve töltötte már be pozícióját Brestben, elég ügyes lévén ahhoz, hogy elkerülje az egymást követő tisztogatásokat.” Minden hozzá intézett mondat mögött összeesküvést hall, még a feleségétől is fél, Bodart-né asszonynak hívja őt. Jef Chabert, a volt rendőrtiszt, a meggyilkoltak rokona sem kíméli őt, letölkfejezi, magában nevet rajta és azon, mennyire eljárt fölötté az idő. A szöveg is folyton gunyoros hangvételben beszél róla, ami szánalmas képet nyújt az egész életbe belefáradt rendőrfőnökről (izzad a fájdalomtól, nyugtatókon él, csak párnán tud ülni stb.). Vele szemben áll Rault, a 38 éves rendőr, akit felettese, Bodart mindig irigykedve szemlél: „Csak tudnám, hogy csinálja. Akár ágyából kiugrasztva lepi meg az ember vagy éjszaka szolgálat után, mindig tökéletesen borotvált, friss, ápolat. Soha egy gyűrődés a nadrágján.” Mindez azért lehetséges, mert saját énjét, beosztását látja benne újra megszületni – a rég elvesztett fiatalkori önmagát –, és attól fél, hogy ez a fiatalember fogja majd elfoglalni az ő éveken át védett és folytonos talpnyalással megtartott helyét a rendőrségen. Ezzel kapcsolatos érzései azonban elfojtódhatnak, még feleségének sem mondja ki őket, és bár sehol nem mondja ki őket, mindenki tud arról, hogy ő mennyire „kínlódik”. A polgármester, Hamel is gyakran céloz a rendőrtiszt használhatatlanságára szónoklataiban: „Miközben az ember hallgatta [Hamel], arra kellett gondolnia: »valakit majmol, de kit?«” A felügyelő érti a nonverbális jeleket, többször a kifakadás szélén áll, de mindig visszatartja magát, illetve, ha ki is mond egy sérelmet, megfogalmazásából nem az derül ki, amit ő kifejezni szeretett volna, ezért inkább megpróbálja önmagával is elhitetni, hogy ő irányít mindent.

Rault személyében kiegyensúlyozott férfit lát az olvasó, akit mégis az önvád marcangol, közvetett módon magát tartja felelősnek azokért az áldozatokért, akiket a rendszer árja elsodort. Rault – Bodart-ral ellentétben – az ’előbb megfigyel, és csak azután von le következtetést’ típusú nyomozót testesíti meg. A szónak mintegy tett értéke van, a Rault általi feltételezések szinte jóslatszerűen látszanak beteljesülni. A bűntény-variációkat valójában ő fogalmazza meg a főfelügyelő számára ’Mi van, ha...’ kezdetű mondatok révén, a szó szerint is minden hájjal megkent felettese azonban ezt rövidebb-hosszabb megfontolás, valamint néhány terhelőnek ’vélt’ bizonyíték felbukkanása után ténynek veszi őket, és a rendszer ítél. Az ítélet pedig mindannyiszor negatív. Ez már a razziaik során is kiderül, hiszen a KAM (Kulturális Akciómozgalom) Brestbe kihelyezett főnöke mindenkit elpusztít, aki kicsit is gyanús lehet. Rault tehát semmit sem tehet, maga is áldozattá válik – a bűntudata áldozatává –, a megjegyzései, feltételezései nem védik meg az ártatlanokat, hanem elősegítik azok alázuhanását. Ezen a ponton ugyan vitát nyithatnánk arról, hogy ki is áldozat itt tulajdonképpen. A szöveg objektivitása ugyanis nem mondja ki nyíltan, az olvasó maga nevezhet ki bűnöst – a tény, hogy Jef nem ölte meg nővérét, illetve sógorát, még nem igazolja ártatlanságát (vö. pénzt lop halott testvérétől, nem mutat semmiféle fájdalmat vagy szomorúságot rokonai halálakor stb.). A férfi talán emiatt is nem bánja a regény vége felé történő dühkitörésének következményeit, hiszen akár ő maga is megölhette volna őket.

A tükröt mint motívumot többször is újraéleszti a szöveg. Mint már az a mesékből ismeretes, nem a Hófehérkének lelik örömeiket maguk szemlélésében, hanem a gonosz mostohák (l. Hódosy: Tükör-kép-más-képp) – nyilván ebben a műben ez úgy a nő-, mint a férfialakokra igazolható, akik tükörbe nézése hiúságból fakad – Fabienne egykori alakjának elvesztését fájlalja, a tükör az ellensége, tükörképét (= alakját, sötét önmagát) hibáztatja elrontott életéért. Jef számára a tükör az az eszköz, melynek segítségével megláthatja gyengeségét, emberi voltát („Megszemlélte arcát a visszapillantó tükörben, és meglátott rajta egy fényes csíkot. Szegény hülye, hiszen te bőség!”). Ő szintén magát/alakját sajnálatja minden egyes odapillantással – esetében az önszugesztio működőképes: amennyiben önmagával is el tudja hitetni, hogy az irányítás újra az ő kezébe került, a sorsa alakulása is ezt az irányt fogja követni (már a tükör sem lesz a szó szoros értelmében vett ellenség), az emberek elkezdnek felnézni rá, minden jó mederbe látszik terelődni. Jef Chabert életében egyébként szintén egyfajta elfojtás követhető nyomon. Gyűlöli Bodart-t, amiért kirúgatta („Tárgyilagos jelentést készítettem róla úgy, ahogy kérték [kiemelés tőlem – Cs. H.]. Chabert szégyent hozott a rendőrségre” – meséli a főfelügyelő Raultnak),

és hogy ő még mindig képes az állam-gépezet szolgálatában állni talpnyalásával. Mindez a regény végéhez közeledve robban ki belőle, amikor gúnynevén szólítja a felügyelőt, és elmondja az 'általá ismerni vélt' igazságot. Ez azonban nem teljesen a gyűlölet keltette elfojtásból fakadhat, hanem a gyilkosságot követő néhány hét alatt felgyülemlett büntudatból Pereira miatt (ami szintén elfojtódtott). Ennek hatására mintha Bodartnak az ügghöz való viszonya is megváltozna. Úgy tűnik, hirtelen fontossá válik számára, hogy a „valódi” igazságra fény derüljön (védi Jefet a polgármester előtt, abban bízik, hogy „a vizsgálat majd tisztázza”, kinek milyen szerepe van a történetekben stb.). A Jef öntudata által befolyásolt néhány „normálisan” (vö. Mi a normális? Valami eleve adott? Valami emberek által felállított? Ki mondja meg, hogy mi az és mi nem?) leélt hét abban is megmutatkozik, hogy egyszer csak már nem bírja tovább – túl nagy a nyomás, túl sok mindent kell elhallgatnia –, és újra leissza magát a sárga földig. Másnap mindezt megbánja, és „miután elmondta magát csavargónak és szegény-nyomorultnak, ajtót-ablakot nyitott és kitakarított” – vagyis tudatosan vissza próbált térni abba a „normális” világba, és újra az elfojtás alá vetni magát.

Térjünk rá a további szereplőkre. Jean úr a szörnyen vallásos titkos nyomozó (KAM – lásd fentebb), akinek ebből fakadó elfojtásai – főként erotikus vágyaié – álmaiban kerülnek kifejezésre (kancafenekű szűz lányok veszik őt üldözőbe). A szöveg is incselkedik az olvasóval, nyelvezetét úgy formálja, hogy az álom gyakorisága kitűnjék az igeidők használatából is, mintegy jelezve, ez nem egy furcsa, szokatlan esemény a felügyelő életében: „Jean úr ágyba bújt [múlt idő], nyugodt lelkiismerettel. Hamarosan felriad [jövőre utaló jelen idő] egy lidérces álomból.” Ő ezt a „Sátán mesterkedésének” tekinti... A vallási tanok által vezérelve felállított egy „jó–rossz” tettek/dolgok listát, ennek még álmában való megszegéséért is büntudatot érez. (Talán emiatt néz ki úgy, mintha „mindig bocsánatot kérne valamiért”?) Ennek ellenére a társadalom „normalitásán” ő is kívül áll bizonyos szempontból, nem érez szájalmat Pereira kínzása, meggyilkolása/ öngyilkosságba hajszolása után, úgy beszél róla, mint egy tárgyról („a színes bőrűek általában ideális alapanyagoknak számítanak”) – de felsorolhatnók az összes többi áldozatát Brestben, vagy akár Gadonát. A vallási önértetessége nagyrészt csupán erotikus vágyait uralja: beosztottjával (Gadona) szemben álszenteskedő, mosolyogva küldi a halálba őt, aztán meg úgy tesz, mintha mi sem történt volna – nem érez sem szájalmat, sem büntudatot, akár csak Pereira feltételezett bűnössége/ártatlansága kapcsán. A templomban elmondott imájában is mentséget keres: „Te tudod, Istenem, hogy amit teszek, a Te dicsőségedért teszem.” A szöveg is védelmezi őt, nem mond fölötté itéletet, tárgyilagos leírást ad róla. Jean úr figurájáról az is sokat elárul, hogy milyen helyszínt választ a KAM számára (figyeljünk arra is, hogy ugyanazt a jelzőt használja mindkét esetben): „A ház nem túlságosan vonzó [mások számára]. (...) Mindezt Jean úr vonzónak találta.”

A portugál bevándorlóval kapcsolatban egyébként majd' mindenki rasszista megnyilvánulást mutat, szinte már demonizálják a másfaját, az idegent: elsőként Fabienne, Maud, aztán Bodart (számára mindenki arab, aki kicsit is színes bőrű...), majd Müller (akit „már egy sárgásabb árnyalatú bőr is lázba hozott”) és „vallató” társa, Lecoin. Az egész város csatlakozik hozzájuk, hiszen „nem egy családapa nyugodt lelkiismerete tudatában adta át a bankot nejének, hangoztatva óhaját, vajha egy alapos tisztogatás megszabadítaná a várost a »piszkos araboktól«”. A brestiek a legbrutálisabban bánnak azzal, aki egy kicsit is más. Mindezt a szöveg is fokozza, amennyiben Manoelt úgy festi le, mint a legalázatosabb, legszelidebb egyént a földön, aki eltűri a sors kegyetlenkedéseit, és úgy beszél róla, mint egy tárgyról: dolgoznak rajta, „módszeresen adogatják egymásnak”, mert „ezek” sokáig bírják stb. Pereira alakjában van valami, ami a keresztény kultúra újrahaznosítását hordozza – Jézus kinszenvedését és halálát juttatja eszünkbe –, és amely akkor éri el csúcspontját, amikor Gadona inni ad a portugálnak röviddel halála előtt. Ezzel ellentétben Jean úr júdái tettként szeretné nyilvánosságra hozni az öngyilkosságát.

Mindezen szereplők mellett ott van a BFF szervezete (Breton Forradalmi Front), amelynek ábrázolását maga a szöveg ironia közbeszövésével oldja meg (három személy a tagja e 'szervezetnek'), és amely magára vállalja a kettős gyilkosságot. Ennek politikai okai vannak, valamint a tény, hogy akár meg is tehetné volna.

Maud különleges figura. A regény vége felé haladva derül ki az olvasó számára Eric-vel fenntartott kapcsolata, és a kettejük által kiöltött terv Fabienne meggyilkolására. A nő bűnvádtól gyötrődik, de valójában az igazság kiderülésétől fél minden pillanatban. Önző életelvei által vezérelve még volt férjével is elhitheti, hogy őt akarja megvédeni, holott végig csak saját bőrét félti (bizonyos értelemben ez a megszokott emberi reakció!). Ennek ellenére bizonyos értelemben még mindig szereti: „gyengédsége Jef iránt, valami anyai érzés [kiemelés tőlem], érthetetlen módon sosem hunyt ki”. Maudnak és Jefnek sosem lehetett közös gyereke, ebből adódóan az asszony úgy érzi, kedvére kiélheti anyai szerepét az életét amúgy is nehezen irányító férje pátyolgatásában, így képes megbocsátani neki a hűtlenkedéseit is még különköltözésük előtt (vö. Jef „egy este, csak úgy tréfából [kiemelés tőlem] megcsalta Maudot. Ettől egy héten át mardosta a lelkiismeret-furdalás. Aztán megint elbukott. Pedig szerette a feleségét.”). Ha bármiféle büntudat fel is éled a nőben az események kapcsán, az sosem a gyilkosság megtervezése és végrehajtása miatt van (bár ő csak közvetett módon keveredett is bele). Mindez azért lehetséges, mert ő maga is úgy érzi, ha nem ütközne akadályokba – (ön)törvényekbe –, akár ő is eltűntethette volna Fabienne-t. „Maud átkel a rue Victor Hugón, megsimogatja egy kisgyermek arcát, aki rámosolyog. Gyűlöli Fabienne-t. Egyáltalán ki szereti Fabienne-t? A polgári jólétnek ezt az eleven emlékművét? (...) [Maud] elcsábította a férjét, de Fabienne szüntelenül emlékezteti rá. (...) Igen, gyűlöli Fabienne-t. És nem szereti Ericet sem! Sem őt, sem más. Jeffel kimerítette a szeretetenergiáját: még házasságuk elején, olyan régtől... Azóta... Olyan lett, amilyen feltehetőleg annyi más asszony [kiemelés tőlem – Cs. H.]. Fiatal és formás a teste, tud vele bánni. Eric jóképű, és ért a szeretkezéshez. És rettenetesen gazdag lesz. Holnap.” A szöveg „véletleneinek” köszönhető az is, hogy bár Eric öli meg Fabienne-t, a sors keze (vö. Fabienne jóslata/ígérete Jefnek: még nem gondolkodott rajta, mit tesz, ha gyanúja beigazolódná, „csak annyit tudott, hogy Eric drágán fogja megfizetni...”) rá is lecsap, és meghal az autóbalesetben. Érdekes az, hogy Fabienne szintén egy autóbaleset miatt vált szerencsétlenné, ami aztán férjét is eltaszította tőle. Mintha a sok véletlen kifordulna magából.

Ahogy már korábban szó került róla, a szöveg nem vádolja, illetve védi meg szereplőit egyértelműen. Jean úr a lehető legjobb keresztény, teológiai vitát kezdeményez a pappal (emiatt elkésik egy fontos megbeszélésről stb.), megpróbál ezen normák szerint élni, de kiszűri a szabályok közül azokat, amelyek az igazságosító rendszer törvényeinek ütköznek (gyakorlatilag olyan, mintha két felettes énje volna...), és így emberek életfonalát vágja ketté egyetlen mozdulattal. Jef borzasztóan szereti Maudot, képes lenne érte szinte bármit megtenni, sajnálkozik elrontott életén, és amint lehetősége adódik rá, megpróbál mindent helyrehozni, ámde nővérét még önmagánál is visszataszítóbbnak látja, ítélkezik fölötté (Fabienne megérdemli sorsát), kirabolja, nem érez fájdalmat elvesztésén. Bodart és Rault látszólag a rendszer áldozatai, képtelenek a helyzeten változtatni (néha viszont ettől a rendszertől való félelmükben akkor sem tesznek semmit, ha egyébként módjuk volna rá). Maud néha a jóságos, szerető asszony szerepében tűnik fel, aki védi a szerencsétlen sorsúakat, a gyengéket, máskor viszont a sorson bosszút állni akaró fúria alakja ő.

Azzal, hogy az egyes szereplőkről hol pozitívan, hol teljesen negatívan beszél a szöveg, az olvasóban levő homályt még inkább sűríti, az egyértelmű választást a kérdésre, hogy ki a bűnös és ki az áldozat, minden létező módon eltussolni próbálja, és az olvasóra hárítja az ítélkezés lehetőségét. De „hát akkor kinek van” köze ehhez az egészhez?

Irodalomjegyzék

- CONTAMEUR, JEAN-FRANÇOIS: Bűntény-variációk hajókültre. Ford: Timár Judit. Budapest, Albatrosz könyvek, 1981.
- FREUD, SIGMUND: Álomfejtés. Budapest, Helikon, 1985.
- Uő.: Pszichoanalízis. Öt előadás 1909-ben, a Worcesteri Clark Universityn. Budapest, Kossuth, 1990.
<http://mek.oszk.hu/01100/01160/> (2011.01.16)
- HÓDOSY ANNAMÁRIA: Tükör-kép-más-képp.
<http://whistler.uw.hu/meri/sajtdolgozatok/babits.htm> (2011.01.16).
- JUNG, CARL GUSTAV: Mélységeink ösvényein. Budapest, Gondolat, 1993.

A címben megjelölt kérdő mondat Rault felügyelő szájából hangzik el, amikor már nagyon közel jár a relatív „igazsághoz”.

Kategória: Sétatér

Denumire autor: Cserei Hajnalka

Látó Szépirodalmi Folyóirat